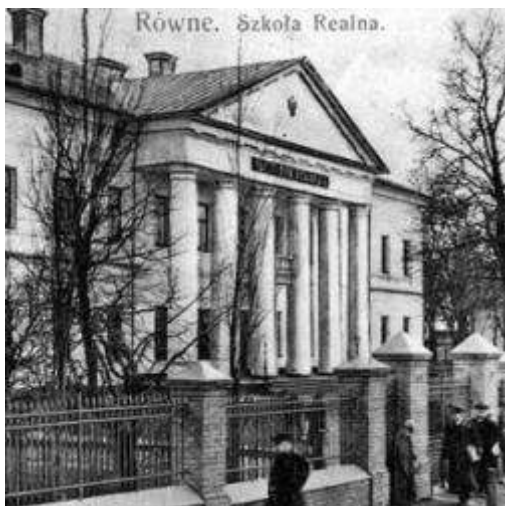

Життя рівненських студентів: карцер, різки, зубріння та контроль наглядачів

Опубліковано vse.rv.ua Птн, 21/11/2014

Інформація з сайту: <http://vse.rv.ua/istoriya/1416560805-zhittya-rivnenskih-studentiv-karcer-rizki-zubrinnya-ta-kontrol-naglydachiv.htm>

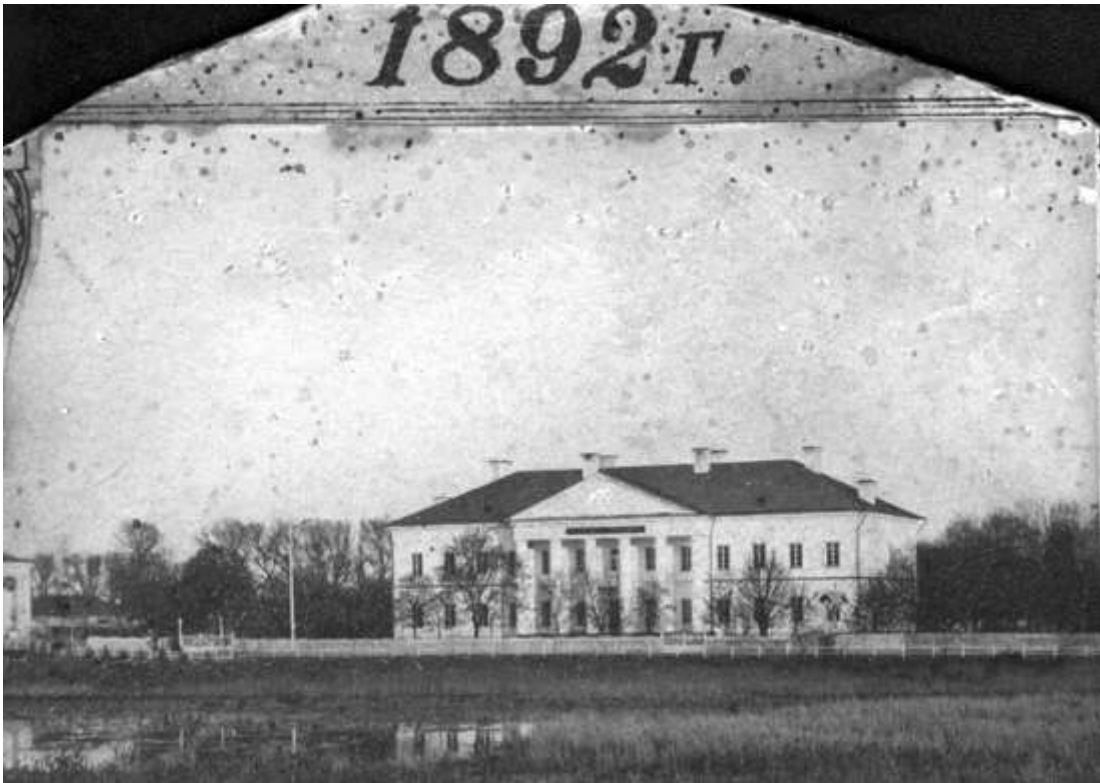
Дата звернення: 17.03.2015

Студентство завжди було рушійною силою будь-яких змін, і рівненські спудеї усіх часів – не виняток. Попри те, що студенти 100-150 років тому були цілком безправними й залежними, однак і тоді відзначалися умінням помститися своїм кривдникам та готовністю на усілякі витівки.

Появою студентства Рівне зобов'язане відкриттям у 1839 році першого середнього навчального закладу – гімназії. Для цього був спеціально зведений на кошти власника міста князя Фридерика Любомирського будинок на території його родового маєтку. Нині в цій будівлі розміщується обласний краєзнавчий музей.

Це був заклад для привілейованих. Через високу плату за навчання та станові обмеження тут могли здобувати освіту лише діти (хлопчики) поміщиків, купців, рідше – чиновників та священиків. До гімназії віддавали у 10-літньому віці, за умови, що дитина уже має початкову освіту. Навчання тривало 12-13 років. Рівненська гімназія, яка за задумом царської адміністрації мала служити справі русифікації Волинського краю, завжди залишалася осередком вільнодумства. У всі часи, попри утиски і заборони, студентство, яке відзначає 17 листопада Міжнародний День студентів, знаходило можливості й до протестів, і до розваг.

Гімназія і болото перед нею, там, де нині знаходиться парк "Лебединка"

Зубріння і різки – основні "педагогічні" методи

Основним методичним прийомом навчання було зазубрювання інформації. Навчальний курс не задовольняв прагнення учнів до самоосвіти й творчого розвитку. Несправедливість, зневаження гідності учнів, тотальне шпигунство наглядачів, доноси, система примусу та покарань робили навчання нестерпним. А постійний страх перед покараннями, які чигали на гімназистів на кожному кроці, викликали ненависть до гімназійних службовців.

Відтак, навчання сприймалося як обридла нудна казенщина. За найменшу, нерідко надуману провину гімназист міг зазнати принизливої езекуції – шмагання різками. Протоколи педагогічних рад гімназії засвідчують, що покарання були постійними – як важливий елемент навчально-виховного процесу. Хоча у 1840 році покарання учнів заборонили, але в 1859-у – знову відновили. У "Правилах про проступки та покарання учнів" чітко визначено види покарань, серед яких найбільш уживаний – биття різками. Різку називали "царицею" виховання. А ще – карцер. Проте, згідно з правилами, він мав бути теплим, з лавами для сидіння, бути світлим, або мати вікно у дверях, щоб служник міг спостерігати за арештованим учнем. Тілесні покарання здійснювали переважно наглядачі.

Дерев'яна каплиця Святого Станіслава, зведена у парку поруч з будинком гімназії (нині – місце її знаходження було праворуч від будинку у парку) на прохання студентів-поляків у 1856 році; знесена на початку 20-х років минулого століття

Недисциплінованого учня могли також покарати поганою оцінкою, позбавити обіду, залишивши зубрити предмет після занять, а також били указкою або лінійкою по руках, могли залишити на повторний курс. Деякі подробиці з життя рівненських гімназистів описав Володимир Короленко в "Історії мого сучасника".

Гімназист – це смертельно небезпечно

Про звичаї та порядки, які панували у рівненській гімназії, можна дізнатися із щоденників викладача закладу Автонома Солтановського, якого називають таємним літописцем гімназії. Упродовж 15 років він детально описував у своєму щоденнику не лише цікавинки з місцевого життя, а й те, приховане від сторонніх очей, що відбувалося у стінах гімназії. Після смерті автора записані ним вражаючі історії з життя учителів та учнів рівненської гімназії частково опублікували на сторінках журналу "Киевская старина" у 1892-94 роках. До речі, спогади Автонома Солтановського в охудожненому вигляді у романі "Три листки за вікном" виклав український письменник Валерій Шевчук, за що у 1986 році удостоївся Шевченківської премії.

У цій залі облаштовували тимчасові громадські приймальні для царів Олександра III і Миколи II, які відвідували Рівне

За спогадами Солтановського, життя рівненських гімназистів було дуже важким. Дирекція гімназії оцінювала їх не за знаннями, а за матеріальним станом батьків та хабарами. Найбільше потерпали діти з незаможних родин, для яких навчання інколи оберталось трагедією. Так сталося з учнем Івоницьким. Гімназійний інспектор Туманов, про жорстокість і негідну поведінку якого ходили легенди, обізвав і побив учня. З розпачу гімназист застрелився. Самогубство сколихнуло тоді все місто. На трагедію змушене було реагувати керівництво шкільного округу. Але, попри розпочате слідство, Туманов зумів уникнути покарання.

Випускники гімназії, у верхньому ряду шостий зліва – Володимир Короленко, фото 1871 року

Відома ще одна трагічна історія, що сталася у стінах гімназії. Учня молодших класів Яся Янкевича за неуважність запроторили до карцеру. Хоча хлопець, посилаючись на хворобу, слізно благав

відпустити його додому, ніхто на це не зважив. Увечері сторож, відімкнувши карцер, побачив учня без ознак життя. Поховали нещасного на рівненському цвинтарі. Його товариші-гімназисти, аби помститися наглядачеві Дитяткевичу, який не випускав хворого з карцеру, вишкрябали на надмогильній плиті напис: "Жертва жорстокості". Щоразу, як Дитяткевич затирав злочасний напис, гімназисти знову його відновлювали. Ця історія нажахала юного Володимира Короленка, який якраз тоді перевівся до Рівненської гімназії із Житомира.

Гімназійний наглядач – живе жахіття усіх гімназистів

За поведінкою спудеїв поза школою також стежили гімназійні наглядачі. Ними зазвичай були унтер-офіцери, не переобтяжені зайвими сентиментами, або украй суворі викладачі передпенсійного віку. Їхнє всюдивидуюче око переслідувало гімназистів і вдень, і вночі. Навіть такі безневинні витівки, як паління цигарок чи прогулянка без кашкета, оберталися покаранням. Під опікою цих "стражів моралі" на час навчання опинялися спудеї, які мешкали на казенних квартирах, далеко від родин. У Рівному такі квартири були на сучасній вулиці Дорошенка. Найбідніші гімназисти, які не мали змоги платити за помешкання, оселялися у напівзруйнованому палаці князів Любомирських. Власник палацу у якості благодійної допомоги відвів кілька уцілілих і майже придатних до життя покоїв на першому поверсі незаможним спудеям.

Залізна дисципліна була обов'язковою для гімназистів і в позаурочний час. Навіть на прогулянці з батьками або однолітками учні повинні були носити мундири, кашкети та шинелі. До речі, обмундирування коштувало недешево, тому гімназичну уніформу часто шили на виріст. Відтак, до закінчення навчання одяг гімназистів з малозабезпечених сімей нерідко мав украй потріпаний вигляд. Усі проступки гімназистів занотовувалися до спеціального журналу – "кондуїту", щоб врахувати при складанні іспитів. Якщо учня виключали із закладу, то відомості про це передавали до інших навчальних закладів Російської імперії, аби відрахований не зміг вступити деінде.

Звичайний день гімназиста розпочинався о п'ятій ранку – умивання, молитва, сніданок. Від шостої упродовж півтори години тривали заняття з підготовки до шкільних лекцій. Потім учні, вишикувавшись по двоє, ішли до класів. Уроки тривали до обіду та після півторагодинної перерви – після нього. Повернувшись зі школи, від шостої до восьмої вечора учні під наглядом старших готувалися до наступного навчального дня. Дзвінок, який лунав у коридорі казенних квартир о восьмій, сповіщав про завершення занять. Далі – вечеря і молитва на сон. Щоправда, влітку після вечері дозволялася півгодинна прогулянка у дворі чи саду. Наглядачі ретельно пильнували за неухильним виконанням режиму. Зазирали навіть у ліжка 18-20-річних юнаків, перевіряючи, чи вони сплять.

Дозвілля учнів мало турбувало керівництво гімназії, за винятком тих учителів, які приватно спілкувалися з учнями, запрошуючи їх до себе додому. Зазвичай гімназистам увечері заборонялося з'являтися у місті. Із заходом сонця вони мали перебувати у своїх помешканнях. До речі, виходити з них гімназисти могли лише з дозволу власника помешкання. Старшокласники-гімназисти у своєму 18-23-річному віці не мали права на жодні розваги. Їм забороняли палити, грати в азартні ігри, загравати на вулиці з дівчатами, мати при собі заборонені книги й рукописи, зброю, вживати спиртні напої. А щоб завітати до ресторану, кондитерської чи трактиру, на концерт, до театру, цирку чи іншого публічного закладу потрібно було отримати дозвіл керівництва гімназії. Навіть читання книг було під суворим контролем, аж до обшуків на квартирах школярів. Спудеї не залишалися у боргу за утиски. Наглядачів нагороджували образливими прізвиськами, дражнили витонченими способами та навіть цькували. Одного з найбільш пронирливих наглядачів старшокурсники одного вечора підловили у темному закутку та

влаштували йому "темну". Побитий і осоромлений наглядч не став скаржитися, тим паче, що кривдників своїх не бачив.

У цій залі отримав срібну медаль за навчання гімназист Володя Короленко. Тут же у часи війни був службовий кабінет гауляйтера Коха. Пізніше тут був кабінет комуністичних босів-очільників області. А 15 січня 1945 року у цьому кабінеті давав прочухана керівникам краю Микита Хрущов. Нині тут зала Волинської ікони 13-18 століть.

На фоні непотребної поведінки декотрих викладачів гімназії та сумнівної моральності інспекторів і наглядчів невинувато суворі гімназійні порядки для спудеїв виглядали дикими. Як писав Солтановський, посаду директора гімназії нерідко отримували за хабарі або завдяки впливовим покровителям. У такий спосіб став керівником Рівненської гімназії німець Гуго Траутфеттер, брат якого на той час служив ректором Київського університету. Такі призначенці дбали виключно за власний добробут, а не удосконалення навчального процесу та поліпшення умов життя учнів. За таких керівників процвітали хабарництво, пиятика, розпуста. А з інспектором Тумановим, якого Солтановський називав відвертим злочинцем, не міг впоратися і сам грізний окружний попечитель Пирогов. Коли слідство викрило шахрайство Туманова зі столовим сріблом гімназії та інші зловживання, той "зам'яв" справу, давши хабара слідчому.

Про бідних спудеїв, "мажорів" і "масовку"

Попри утиски і заборони рівненські гімназисти знаходили можливість для веселощів і розваг. Незважаючи на драконівські порядки і практично цілодобовий нагляд, гімназисти вряди-годи давали вихід молодечому запалу. Зокрема, влаштовували бійки-змагання з учнями інших місцевих навчальних закладів. Грали в азартні ігри на гроші, наприклад, замість карт використовуючи відірвані гудзики від мундирів. Лише на початку 20-го століття, коли в Рівному з'явилося більше навчальних закладів, гімназисти почали змагатися з іншими учнями на спортивних майданчиках – футбольному, тенісному, у плавальному басейні. Дещо вільніше почувалися діти заможних батьків, особливо ті, котрі мешкали вдома, у Рівному. Тодішні "мажори" могли відкупитися від нав'язливої уваги наглядча й урізноманітнити своє дозвілля на власний смак. Не раз таких гімназистів поліціянти виловлювали п'яненькими у місцевих ресторанах та в обіймах дівць у публічних будинках. Але батьківські "подношення" гімназійному начальству залагоджували справу.

Гімназія (вона ж – реальне училище), листівка початку ХХ століття

Загалом життя спудеїв у кінці 19-го століття було бідним на цікаве дозвілля. Великим гімназійним святом були акти випуску, які влаштовувалися щоліта. Цих урочистостей гімназисти чекали особливо. Адже нарешті можна було поїхати додому й провести літо в родині. Власне, трохи вольностей спудеї могли собі дозволити саме під час канікул. На Різдво гімназисти ходили цілими ватагами колядувати, на Великдень – влаштовували вилазки на природу. Урізноманітнювали життя гімназистів й видовища на кшталт участі у "масовці" з нагоди приїзду до міста сановитих гостей – царського міністра освіти Норова, Київського та Волинського генерал-губернаторів. Удостоїлися рівненські гімназисти зустрічати й самого імператора. У 1857 році вони вітали Олександра II при в'їзді до міста, спостерігаючи потім цілу ніч вогні та феєрверки на його честь. А 2-го вересня 1888 року вишикувані на залізничному вокзалі гімназисти вітали колективним "ура!" імператора, який із сім'єю проїжджав через Рівне.

Студентські "майдани"

На провінційному тлі тихого містечка, яким було Рівне, рівненська гімназія (а потім реальне училище) виглядала все ж таки осередком вільнодумства та творчості. І не в останню чергу завдяки цілій плеяді передових педагогів – Павлу Науменку, Кирилу Яновському, Миколі Костомарову, Петру Кулішу, Мар'яну Дубецькому. Вони, влаштовуючи позакласні "студії" на власних квартирах, прищеплювали гімназістам бажання до самоосвіти та розвитку. Після заборони у 1847 році творів українських авторів, насамперед Тараса Шевченка, рівненські гімназисти потайки відвідували читання, які організовували поза межами гімназії Костомаров, Чуйкевич, Куліш.

Суспільну відлигу 1861-го гімназисти зустріли з надіями на реформи, демократичні свободи та демократизацію навчання. Оскільки більшість спудеїв були поляками, меншість складали євреї, росіяни, українці, то серед гімназистів ширилися ідеї про відродження прав нацменшин у "тюрмі народів", як називали Росію. І справді, було досягнуто певних послаблень: запроваджено польську мову, гімназисти отримали вільні години, влаштовували школи для бідноти. Однак такі новації і дух вільнодумства через два роки, після придушення польського національно-визвольного повстання у 1863 році, були рішуче вигнані з гімназії. Бунтарські традиції ожили у 1879 році. Спудеї

організували протест через позбавлення гімназистів права по завершенню навчання вступати до університетів. Освітянське керівництво не визнало вимог, а учасників протесту покарали залишенням на повторний курс.

Внутрішній вигляд Свято-Преображенської церкви, яка розміщувалася усередині будинку гімназії. Нині там виставкова зала (перший поверх праворуч від входу)

У революційному 1905-му вихованці реального училища (на той час гімназію реформували) були серед організаторів і активних учасників вуличних демонстрацій, розповсюджували антиурядові листівки. Студентство вимагало загальних суспільних реформ. Разом з тим прагнули докорінних змін, аби "перетворити нашу школу-тюрму в істинну школу, у якій ми б одержали справжнє виховання, у якій не пригнічували б наших благородних прагнень". Заворушення в учнівському середовищі повторилися також у 1917 році.

З приходом у Рівне польської влади у 1921 році перша Рівненська гімназія (реальне училище) припинила своє існування. Однак своєю діяльністю вона назавжди залишиться яскравою сторінкою в історії нашого міста.

Світлана Калько, спеціально для сайту "ВСЕ"

Ключові слова:

- [Рівненський обласний Краєзнавчий музей](#)
- [історія Рівного](#)

- [студенти](#)